

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГАЛИЦЬКИЙ КОЛЕДЖ ІМЕНІ В'ЯЧЕСЛАВА ЧОРНОВОЛА
ЮРИДИЧНЕ ВІДДІЛЕННЯ

Кафедра права

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни:

Кримінальне право

на тему:

**«Кримінальна відповідальність за посягання на
територіальну цілісність і недоторканість України»**

Виконав:

Студент групи Пб 11

Масира Максим

Науковий керівник:

Томчук І.О.

Тернопіль, 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ І. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ «ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ» ТА «ТЕРИТОРІАЛЬНА НЕДОТОРКАНІСТЬ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	5
Розділ ІІ. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 110 ККУ.....	10
2.1. Об'єктивні ознаки складу злочину «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України».....	10
2.2. Суб'єктивні ознаки складу злочину «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України».....	12
2.3. Кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого статтею 110 ККУ.....	15
2.4. Проблеми кваліфікації злочинів проти територіальної цілісності та недоторканності.....	17
Розділ ІІІ. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ І НЕДОТОРКАНІСТЬ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	20
ВИСНОВКИ.....	24
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28

ВСТУП

Актуальність теми. Дане дослідження зумовлене, насамперед, сучасною ситуацією, що склалась у сфері забезпечення основ національної безпеки України, зокрема, у частині охорони цілісності і недоторканності її території. Загальновідомі нам посягання на територію нашої держави в 2014 році засвідчили їх підвищену суспільну небезпечність та здатність призводити до тяжких наслідків. Такі фактичні реалії потребують відповідного наукового осмислення, адекватного удосконалення норми закону про кримінальну відповідальність стосовно у даній сфері.

Станом на серпень 2017 року, за даними Організації Об'єднаних Націй, з початку військового конфлікту на Донбасі з квітня 2014 року зафіксовано 10225 убитих і 24541 поранену особи внаслідок бойових дій. Тільки за 2014–2015 рр. слідчими органами Служби безпеки України розслідувалось 633 кримінальних проваджень за статтею 110 Кримінального кодексу України (далі – КК України). При цьому слідча і судова практика свідчать про труднощі в застосуванні даної норми. Агресія Російської Федерації є також чинником негативних тенденцій у національній політичній та економічній сферах.

Метою даної роботи є з'ясування ознак та аналіз особливостей змісту кримінально-правових норм про відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканість держави України, дослідження проблем кваліфікації даного злочину та розмежування з іншими суміжними злочинами, а також вдосконалення діючої норми з врахуванням досвіду зарубіжних країн.

Завданням даної курсової роботи є:

- проаналізувати стан проблеми кримінально-правового забезпечення охорони основ суверенітету українського народу;
- здійснити порівняльний аналіз зарубіжного й вітчизняного кримінального законодавства в частині регламентації відповідальності за посягання на територіальну цілісність та недоторканість;

- дослідити систему об'єктивних і суб'єктивних ознак юридичного складу посягання на територіальну цілісність і недоторканість України;
- проаналізувати актуальну судову практику та встановити тенденції практичної інтерпретації положень статті 110 КК України;
- висловити пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканість України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають при посяганні на територіальну цілісність і недоторканість України, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

Предметом дослідження виступають норми Кримінального кодексу України (далі – КК України), кримінального законодавства зарубіжних країн та інших нормативно-правових актів, в яких містяться положення щодо встановлення кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність і недоторканість держави.

Методами дослідження курсової роботи є описовий та порівняльний.

Структура роботи вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел.

Розділ I. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТЬ «ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦІЛІСНІСТЬ» ТА «ТЕРИТОРІАЛЬНА НЕДОТОРКАНІСТЬ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

На перший погляд ми можемо побачити, що термін в ст. 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України» та певну невизначену «недоторканість України», однак загальноприйняте розуміння недоторканості певної держави як територіальної недоторканості вказує на те, що ст. 110 КК України призначена охороняти саму цілісність і недоторканість території України, що є об'єктом посягання.

При регулюванні питання про співвідношення понять територіальної цілісності і територіальної недоторканості в міжнародному праві традиційно вважається, що «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканість», хоч і не тотожні, проте тісно взаємопов'язані, що практично завжди супроводжуються одне одного, внаслідок чого часто поєднуються в єдиний «принцип цілісності і недоторканості території». Крім того, й на рівні національного законодавства цілісність і недоторканість території часто передбачаються в одному родовому понятті. Найвагоміше значення при цьому має ст. 2 Конституції України, в якій зазначається, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою [8].

Щодо основних правових засади народного суверенітету:

1) носієм незалежності (суверенітету) та єдиним джерелом влади в Україні є суспільство, тобто народ, який здійснює цю владу безпосередньо через здійснення ними владних повноважень в органах державної влади та місцевого самоврядування;

2) право визначати та встановлювати певний конституційний лад в державі належить виключно народові та не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами, що здійснюють владу;

3) лише всеукраїнським референдумом народ здійснює волевиявлення щодо питання про зміну території України.

Отож, як бачимо, допустимо вважати, що без недоторканості немає цілісності, оскільки посягання на недоторканість є наслідками порушення цілісності України як держави в цілому, тому ці поняття певним чином взаємопов'язані, проте є різними за правовою природою у юридичній літературі.

Територія є необхідною ознакою будь-якої держави. Це просторова основа життя країни, збереження її ідентичності та джерело її соціально-економічного зростання та міжнародно-правового визнання. Поки сама територія є недоторканною і цілісною, вона може повністю відображати цінність національної території. З огляду на це "Конституція України" передбачає, що захист територіальної цілісності України є найважливішою функцією країни та всього українського народу. [1, с. 6].

Якщо слідувати статті 2 Конституції України: "Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є єдиною країною. Територія України в існуючих кордонах є неподільною та недоторканною" [8].

Під «територіальною цілісністю» розуміють стан внутрішньої взаємодійності певного об'єкта чи предмета, його часткову автономність, незалежність від зовнішнього впливу інших суб'єктів. Поняття цілісності виражає інтегрованість, самодостатність, автономність цього об'єкта, що виступає у сфері зносин у міжнародному праві, пов'язану з його внутрішньою активністю. Характеристика як внутрішнього стану об'єкта, узгоджується і з вченням об'єкту злочину в кримінальному праві, оскільки предметом суспільних відносин виступає не принцип, а певна соціальна цілісність, якою стосовно розглядуваних суспільних відносин виступає території держави, що характеризується й певними просторовими параметрами [2, с. 269].

Тому, слід вважати будучи визначальною характеристикою та слугуючи умовою збереження соціальної цінності території як предмета відносин, територіальна цілісність як певний стан єдності і неподільності території може бути охарактеризовано шляхом виділення її юридичних, фізичних та соціальних ознак.

Під «територіальною недоторканістю» розуміють, що держави, визнані міжнародним співтовариством та прийняли усі міжнародні зобов'язання повинні утримуватися від будь-якого озброєного чи іншого роду посягання на територію іноземної держави, фінансування сторонніх незаконних формувань на території іншої держави, що є прямим порушенням міжнародного права і існування держави в цілому. Оскільки будь-яке озброєне чи неозброєне посягання на територію логічно включає в себе будь-яке посягання з метою розчленування, відторгнення чи захоплення території, що очевидно, охорона цілісності виступає складовою недоторканості. При цьому слід мати на увазі, що державний кордон – це не просто лінія, яка фіксує певну площу території України, але й вертикальна поверхня, яка визначає її об'ємні параметри, що не можуть бути змінені силовим або іншими шляхом, інакше ніж за волею Українського народу. Тому цілісність території України буде порушена в разі будь-якої зміни цієї умовної лінії або ж утворення нової лінії, навіть якщо загальна площа території держави при цьому не змінюється.

Таким чином, поняття недоторканості території України є більш широким, ніж поняття цілісності України. Обидва поняття характеризують стан території України, але різні його аспекти. Територіальна недоторканість характеризує стан території України з точки зору зовнішніх умов, в яких в повній мірі виявляється її соціальна цінність. Порушення територіальної недоторканості України може стати своїм наслідком порушення цілісності або інший суспільно-небезпечний наслідок щодо території України.

Сучасна парадигма наукових досліджень проявляє підвищений інтерес щодо питання доцільності вжиття термінів «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» в нормативно-правових актах. На доктринальному рівні вчені дійшли висновку, що використання цих термінів має бути уніфікованим та відповідати правилам юридичної техніки, базуватися на обґрунтованих результатах наукових розробок, узгоджуватися з міжнародною нормотворчістю. В енциклопедично-довідковій літературі набуло поширення трактування цілісності та недоторканності території держави як

одного із загальновизнаних принципів сучасного міжнародного права. Недоторканність зумовлює, насамперед, заборону будь-якого посягання однієї держави на територію іншої. Цілісність означає неприпустимість насильницького розчленування території або захоплення та відторгнення (анексії) її частини. З огляду на це в юридичній літературі з'являються численні дискусійні спроби встановлення співвідношення обсягів вказаних понять. Так, обґрунтовується думка про те, що недоторканність є ширшою за цілісність: порушуючи недоторканність території, держави не завжди мають на меті відторгнути її частину. І навпаки, посягання на цілісність держави може бути здійснене і без формального порушення недоторканності і бути наслідком підтримки сепаратистів. Прихильники іншого підходу розширено тлумачать територіальну цілісність, визнаючи територіальну недоторканність її частиною, територіальна цілісність держави означає непорушність її кордонів і недоторканність території. Ряд дослідників не підтримують жодної з наведених позицій. Більшість науковців сходяться в одному: поняття «територіальна цілісність» і «територіальна недоторканність» хоча й мають певну відмінність у лексичному значенні (цілісність – внутрішня єдність, недоторканність – гарантованість від зовнішніх зазіхань), водночас вони нерозривно пов'язані між собою, утворюють стійку конструкцію, своєрідний термінологічний симбіоз.

Науковці та практики наполяють на включенні поняття «недоторканність» до змісту принципу територіальної цілісності, таким чином значно збагачуючи та поглиблюючи його. У кінцевому підсумку відповідно до вимог «об'єднаного» принципу на держави покладаються такі основні заборони:

- 1) не набувати чужої території шляхом погрози силою або її застосуванням (відмовитися від завоювань як засобу приросту території держави та вирішувати всі територіальні спори виключно мирними засобами);
- 2) поважати недоторканість державних кордонів (вважати непорушною саму лінію державного кордону на місцевості, не допускати перетину кордону

без дозволу відповідних державних органів і поза встановленими правилами, не допускати прикордонних інцидентів);

3) не інспірувати та не підтримувати сепаратистські рухи (не допускати пропаганди сепаратизму, не створювати сепаратистські організації, не заохочувати їх діяльність, не надавати допомоги сепаратистським рухам);

4) не використовувати іноземну територію без згоди її суверена (повністю підкорятися національному законодавству під час транзиту товарів, послуг, розробки природних ресурсів тощо);

5) не використовувати власну територію у спосіб, який завдає шкоди території інших держав (здійснення суверенних прав на власній території – розробка природних ресурсів, зведення й експлуатація промислових, іригаційних і інших об'єктів тощо – не повинно заподіювати шкоди суверенним правам сусідніх держав на використання міжнародних річок, на чисте повітря і т. ін.)

Розділ II. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 110 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Об'єктивні ознаки складу злочину «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України».

Ознакою України, як і інших суб'єктів міжнародного права, тобто держав, є її територія, з якою пов'язано існування численних матеріальних і нематеріальних цінностей, що виступають предметом різних суспільних відносин (політичних, військових, етнічних, екологічних, земельних, адміністративних, економічних тощо), поставлених під охорону різних статей Особливої частини Кримінального кодексу України. У зв'язку з цим особливої значущості набуває необхідність забезпечення цілісності території України та її недоторканості, з приводу охорони яких виникають суспільні відносини, що виступають безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 110 КК України [3, с.189].

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого статтею 110 КК України, є національна безпека у політичній сфері, яка полягає у відсутності загрози порушення встановлених Конституцією, законами України і міжнародними правовими актами територіальної цілісності України та порядку визначення її території. Додатковими необов'язковими об'єктами можуть бути процедури виконання органами влади офіційних повноважень, прямо чи опосередковано тісно пов'язані з діями, передбаченими цією угодою, особистими правами та свободами людей та громадян, життям та здоров'ям людей та майновими процедурами.

Родовий об'єкт злочину, що охоплюється статтею 110 КК України, включає в себе суспільні відносини з охорони основ національної безпеки України. Це суспільні відносини, що забезпечують існування України як суверенної, що включає в себе верховенство права і повноту, незалежної, при якій соціально-політичні процеси вирішуються лише народом України,

демократичної, де дотримані усі права людини, соціальної і правової держави, що притаманне ознакам держави в цілому [3, с.191-192].

Об'єктивна сторона злочину характеризується активними діями, які можуть проявитися у таких формах:

1) дії, з метою зміни меж території, зміни державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України;

2) публічні заклики аби вчинити дані дії, метою яких є зміна меж території (державного кордону) України;

3) розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення дій, метою яких є зміна меж території (державного кордону) України.

Не обов'язково, щоб дії, вчинені з метою зміни меж території або зміни державного кордону України, вчинювались насильницьким способом, проте конструкція складу злочину не виключає цього. Тому до вказаних дій можна віднести створення з вказаною метою не передбачених законодавством воєнізованих або збройних формувань чи груп, захоплення й утримання пунктів пропуску через державний кордон тощо (у цих випадках дії винних мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 або 3 ст. 110 КК України і статтями 260 КК України або 341 КК України). [15, с. 4-5]

Щодо дій, спрямованих на зміну державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, то Конституція України не встановлює порядку зміни державного кордону. Зміна державного кордону (який є умовною лінією), навіть здійснена внаслідок збройного захоплення частини території країни, водночас означає зміну меж її території.

Про поняття публічні заклики, розповсюдження матеріалів, слід розуміти як відомості що містять відповідні матеріали – письмові чи зафіксовані на іншому носіїві інформації листівки, плакати, газети тощо – тут виступають засобами вчинення злочину.

Вищезазначене дозволяє нам сформулювати наступне:

1) при аналізі об'єктивних ознак складу посягання на територіальну цілісність і недоторканність України виділення видового об'єкту цього складу злочину є не тільки можливим, але й доцільним;

2) видовим об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 110 КК України, слід вважати суспільні відносини з охорони основ народного суверенітету. Такий видовий об'єкт допомагає розкрити соціально-політичну сутність охоронюваних статтею 110 КК України відносин, що у свою чергу має значення для правильного визначення суспільно-небезпечного характеру, передбачених ст. 110 КК України, дій, правильно вирішення питання щодо кваліфікації цього злочину, відмежування від суміжних злочинів.

Для усунення існуючої прогалини у чинному законодавстві України вбачається за необхідне рекомендувати Верховній Раді України закріпити на законодавчому рівні визначення поняття «сепаратизм», під яким пропонується розуміти діяльність, спрямовану на відокремлення частини території України з політичних, етнічних, мовних, релігійних та інших мотивів для створення нової держави, наділеної політичною самостійністю, або надання окремим територіальним одиницям держави широкої автономії. [16, с. 369-371]

2.2. Суб'єктивні ознаки складу злочину «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України».

Оскільки злочином є тільки передбачене КК України суспільно небезпечне винне діяння, вчинене суб'єктом злочину, насамперед, суб'єктивною ознакою посягання на територіальну цілісність України виступає вина, яка згідно зі ст. 23 КК України є психічним ставленням особи до вчинюваного діяння, передбаченого КК України, та його наслідків, вираженого у формі умислу чи необережності. Зміст вини складають інтелектуальний та вольовий елементи, поєднання яких утворюють різні форми вини.

Як бачимо, щодо злочинів, передбачених ст. 110 КК України, здійснюється розподіл форм вчинення злочину на «дії, з метою...» та інформаційні дії у вигляді «публічних закликів» та «поширення матеріалів», і також заперечується визнання мети злочину обов'язковою ознакою для всіх форм вчинення злочину.

Автори підручника з кримінального права НЮАУ ім. Ярослава Мудрого підходять до визначення ознак суб'єктивної сторони злочинів, передбачених і ст. 110 КК України, також більш спрощено: «Суб'єктивна сторона злочину характеризується виною у вигляді прямого умислу. При цьому для першої форми цього злочину характерною є також наявність спеціальної мети – змінити межі території (державного кордону) України» [4, с. 71].

Для публічних закликів до вчинення дій, спрямованих на зміну меж території (державного кордону) України, і для розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій зазначена мета не є обов'язковою ознакою складу. Відповідальність за ці дії має нести й особа, яка особисто не має такої мети» [4, с. 57].

Кожна із дій, про які йде мова в ст. 110 КК України, передбачає наявність у винного чи винних спеціальної мети – зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України. Мотиви злочину для кваліфікації значення не мають.

Тому, посягаючи на територіальну цілісність України, прямий умисел має такі значення, залежно від форми злочину:

При поданні у попередніх двох формах ("дії, що виконуються з метою ...") прямий намір характеризується:

1) Інтелектуальні ознаки - людина усвідомлює соціальну небезпеку такої поведінки, тобто:

а) Фактичну сторону даних дій - проводилася на території України з метою зміни кордонів української території чи національних кордонів без згоди українського народу, що було заявлено на референдумі на всеукраїнській.

б) Дії особи є суспільно небезпечними - вчинені дії серйозно зашкодять цілісності української території у формі відхилення частини території або отримання або передачі суверенітету на частину території без згоди України та Українського народу та може заподіяти таку шкоду;

3) Вольові знаки - особа бажала вчинити робити дії, тобто цілеспрямований показник готовності робити ці дії.

У наступній формі злочину ("Публічні заклики ...") прямий умисел характеризується:

1) Інтелектуальна сторона - людина усвідомлює, що її поведінка є соціально небезпечною, а саме:

а) Фактичну сторону їхніх дій - передати повідомлення великій кількості людей (громадськості), зміст якого покликаний змусити багатьох людей вжити заходів щодо зміни території чи кордонів України без згоди України, та Українського народу на всеукраїнському референдумі;

б) Поведінка особи є соціально небезпечною - це може спричинити бажання інших вжити заходів для заподіяння значної шкоди територіальній цілісності України у вигляді відмови в частині території або отримання або передачі суверенітету.

2) Вольова ознака – особа бажала вчинення своїх дій, тобто цілеспрямовно направляла волю на їх учинення.

Прямий умисел у четвертій формі вчинення злочину («розповсюдження матеріалів із закликами...») характеризують:

1) інтелектуальна ознака – особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер своїх дій, тобто усвідомлювала :

а) фактичну сторону своїх дій – що розповсюджує серед значного кола людей матеріали, що містять заклики які спрямовані на зміну меж території або державного кордону України без згоди Українського народу, за результатами на Всеукраїнському референдумі;

б) суспільно небезпечний характер своїх дій – що вони можуть призвести до ознайомлення значної кількості осіб зі змістом цих матеріалів і, як наслідок, викликати в інших осіб бажання вчинювати дії, якими заподіюється істотна шкода цілісності території України у вигляді відторгнення частини території або придбання чи передачі суверенних прав на частину території без згоди на те Українського народу;

2) вольова ознака – особа бажала вчинення своїх дій, тобто цілеспрямовано направляла свою волю на їх учинення.

Суб'єкт злочину – будь-яка фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку.

2.3. Кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого статтею 110 Кримінального кодексу України.

Згідно ч. 2 ст. 110 КК передбачено кілька кваліфікуючих ознак, що обтяжують відповідальність. З метою кваліфікації вчиненого особою передбаченої цією статтею потрібно встановити склад злочину, передбачений її ч. 1, та лише одну з переданих кваліфікуючих ознак.

Отже, першою кваліфікуючою ознакою є вчинення злочину особою, яка є представником влади. Це дає нам підстави для висновку про те, що суб'єкт цього злочину спеціальний.

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України, службовими особами визнаються особи, які здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування. Отже, йдеться про представників влади як одного з видів службових осіб. Зі змісту зазначеної статті також випливає, що особа може виконувати дані функції постійно або тимчасово, але в будь-якому разі на законних підставах. Зазвичай, підставою може виступати зайняття в установленому законом порядку певної посади або одержання спеціальних владних повноважень від іншої особи чи органу, уповноважених їх надавати, або безпосередньо із закону.

Також це визначено ще у постанові ПВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику в справах про хабарництво», проте залишається досі актуальним і тому має значення стосовно ст. 110 КК. Згідно до п. 1 цієї постанови, до коло суб'єктів є, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості.

Щодо розпалювання національної чи релігійної ворожнечі, слід розуміти доведення до високого ступеня, граничне посилення серед певних груп населення настроїв неприязні, ненависті до представників інших етнічних груп чи конфесій або до атеїстів.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Міжнародної Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 року, «...расова дискримінація означає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, ґрунтовані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-якій іншій галузі суспільного життя» [5].

У преамбулі до Декларації принципів толерантності зазначено, що: «Її прийняття обумовлене актами нетерпимості, насильства, тероризму, ксенофобії, агресивного націоналізму, расизму, антисемітизму, відчуження, маргіналізації й дискримінації національних, етнічних, релігійних і мовних меншин, біженців, працівників мігрантів, іммігрантів і найменш соціально захищених груп у суспільстві, а також актами насильства й залякування окремих осіб, які реалізують своє право на свободу думки й переконань, що становить собою загрозу справі зміцнення миру й демократії на національному й міжнародному рівнях і перешкоду на шляху розвитку» [6].

У ч. 3 ст. 110 КК встановлена найсуворіша відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, за дії, передбачені

частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків. Аналізуючи, можна зробити висновок, що в ч. 3 цієї статті законодавець передбачив кваліфікуючі ознаки, які особливо обтяжують відповідальність. Зазначені ознаки – загибель людей або інші тяжкі наслідки – відображають фактичне заподіяння тяжкої шкоди (а не тільки створення реальної загрози).

2.4. Проблеми кваліфікації злочинів проти територіальної цілісності та недоторканності.

Стаття 110 КК охороняє територію України як особливо важливу цінність, не від будь-яких можливих посягань, а лише від тих, які наведені в диспозиції цієї статті, а це означає, що за статтею 110 КК існують межі кримінально-правової охорони території України. Необхідно мати на увазі, що назва статті вказує на цілісність території (стан незмінності фізичних параметрів) і її недоторканність (стан захищеності від будь-яких посягань від кого б вони не відходили), тобто назва ст. 110 КК указує на більш широкий об'єкт кримінально-правової охорони (недоторканність, у т.ч. від посягань на простір), порівняно з тим об'єктом, який фактично охороняється цією статтею (територіальна цілісність України).

Суспільна небезпечність злочину полягає в реальній шкоді або загрозі заподіяння шкоди у вигляді відторгнення частини території України чи передачі суверенних прав на частину території України без згоди на те Українського народу. Крім того, визнаючи суспільні відносини з охорони територіальної цілісності України основним безпосереднім об'єктом злочину, необхідно проаналізувати також і такі практичні аспекти, як те, що: 1) зміна фізичних параметрів території може відбуватися у виді відторгнення існуючої або приєднання нової, однак протиправне «прирощування» території, у тому числі всупереч Конституції, не може кваліфікуватися за ст. 110 КК; 2) фізичні параметри території слід сприймати в їх взаємозв'язку, тому цілісність

території буде порушена і в разі обміну територіями, навіть якщо загальна площа території при цьому збільшується; 3) межі території можуть змінюватися під впливом природних процесів, однак слід ураховувати, що під геологічними процесами можуть бути приховані злочинні дії зі зміни меж території; 4) практичне встановлення фізичних параметрів території України може ускладнюватися існуванням невирішених питань у сфері делімітації і демаркації кордону; 5) зміна державного чи адміністративно-територіального устрою не порушує територіальної цілісності України, так само й добровільна передача повноважень щодо реалізації частини суверенних прав певним наддержавним органам, якщо при цьому не йдеться про суверенне право щодо самої території України. [17, с. 71-74]

Зважаючи на бланкетність диспозиції, необхідно проаналізувати зміст словосполучення «порядку, передбаченого Конституцією України», на порушення якого змінюються межі території України. Для цього треба звернутися до положень Конституції України (зокрема, ст. 5, 73, 85, 106, 157 і 159)¹ та Закону України «Про міжнародні договори України». Одним із можливих варіантів встановлення змісту вказаного порядку є обмежувальне його тлумачення, згідно з яким він передбачений у ст. 5, 73 Конституції і полягає в тому, що виключно Український народ вирішує питання про зміну території, а отже, «на порушення порядку, встановленого Конституцією України» означає: а) зміну меж території України в будь-який інший спосіб, ніж вирішення цього питання на всеукраїнському референдумі, б) зміну меж території України шляхом фальсифікації дійсної волі Українського народу на всеукраїнському референдумі [8].

Окремо слід зупинитися на тому, чи можна визнавати «діями, вчиненими з метою...»: а) окремі порушення законодавства про референдум; б) організацію будь-яким іншим органом, крім Верховної Ради, будь-якого референдуму з питань зміни території України; в) призначення з цього питання місцевого референдуму або опитування. Із практичної точки зору необхідно також зацентрувати увагу на тому, що словосполучення «дії, вчинені з

метою...» може вживатися й у випадку, коли йдеться про цілісність території в юридичній площині та/або про територію як фізичний простір (у фактичній площині).

Так, у фактичній площині дії полягають у встановленні фактичного територіального верховенства над частиною території України, за якого Український народ позбавляється можливості здійснювати реальне територіальне верховенство, однак юридично воно за ним зберігається, а в юридичній площині дії мають місце, коли суверенні права на певну частину території України, які належать Українському народу, юридично оформляються як належні іншому суб'єкту суспільних відносин. Насамкінець, доцільно вказати, що злочин має усічену конструкцію, причому ступінь усіченості є максимальним, що зумовлено екстраординарною природою норми – формально під «дії» підпадає будь-яка активна поведінка, у тому числі й та, що утворює готування чи замах на вчинення злочину. Досягнення реальної мети, передбаченої в диспозиції ч. 1 ст. 110, охоплюється ч. 3 ст. 110 КК. Якщо в процесі виконання єдиного плану зі вчинення дії з відповідною метою реально відбуваються злочини, передбачені іншими статтями КК, то вони підлягають кваліфікації за сукупністю [9, с. 39-66].

Розділ III. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ І НЕДОТОРКАНІСТЬ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Нині питання національної безпеки України та інших країн, що зтикнулись в агресією своїх сусідів постає справжньою проблемою для соціуму. Події, які відбуваються в нашій державі, показують деяку недосконалість і законодавчої бази у сфері забезпечення національної безпеки, в тому числі кримінального.

У ч. 3 ст. 2 Конституції України зазначено: «Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною, визначається неможливістю посягання на територіальну цілісність і недоторканість України» [8]. У разі скоєння суспільно небезпечних винних дій, які порушують вищезазначену конституційну норму, особу, що їх вчинила притягують до кримінальної відповідальності, передбаченою ст. 110 Кримінального кодексу України. Територія України, на яку можуть бути направлені протиправні дії, окреслена державним кордоном України, який визначається Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Д.С. Чернюк вважає що, ст. 110 ККУ є актуальною в процесі охорони основ національної безпеки України, але потребує модернізації. Стаття 110 ККУ складається із трьох частин, диспозиції яких розроблені на високому рівні, адже містять добре описані ознаки посягання на територіальну цілісність та недоторканість України [9, с.53].

Наприклад, у Кримінальному кодексі Російської Федерації передбачена відповідальність лише за заклики до вчинення дій, направлених на порушення територіальної цілісності цих держав, самі ж дії, направлені на досягнення цієї мети, спеціально уповноважені служби, очевидно, кваліфікують за іншими статтями. Так в диспозиції ст. 280-1 Кримінального кодексу Російської Федерації передбачено:

«Стаття 280-1. Публічні заклики до здійснення дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності Російської Федерації.

1. Публічні заклики до здійснення дій, спрямованих на порушення територіальної цілісності Російської Федерації.

2. Ті ж діяння, вчинені з використанням засобів масової інформації або електронних або інформаційнотелекомунікаційних мереж (включаючи мережу «Інтернет»))» [10].

У Кримінальному кодексі Республіки Польща, навпаки, у диспозиціях статті, що передбачає посягання на територіальну цілісність держави, передбачено лише відповідальність за дії, направлені на досягнення цієї мети і не зазначена відповідальність за заклики до таких дій: «Стаття 127. § 1. Хто, маючи на меті позбавлення незалежності, відокремлення частини території або насильницьку зміну конституційного ладу Республіки Польща, вживає у змові з іншими особами діяльність, безпосередньо спрямовану на здійснення цієї мети» [11].

У Кримінальному кодексі Грузії, а саме у ст. 308, також не передбачена відповідальність за заклики до зміни території держави, але чітко зазначені наслідки таких дій правопорушників:

«Стаття 308. Порушення територіальної недоторканості Грузії.

1. Дії проти Грузії, спрямовані на передачу іноземній державі всієї території Грузії або частини або відділення від території Грузії її частини.

2. Ті самі діяння, що спричинили втрату всієї території Грузії або її частини або інші тяжкі наслідки» [12].

Якщо порівнювати диспозиції ст. 110 ККУ та відповідні диспозиції статей кримінального законодавства інших країн, де передбачені посягання на територіальну цілісність цих держав, то можна зробити висновок, що в нашій державі до даного злочину ставляться більш серйозно, а наш законодавець підійшов більш відповідально до зазначеного злочину. Але даний злочин розглянутий не з усіх можливих боків. Недосконалою є диспозиція ч. 2 ст. 110 ККУ, в якій зазначено: « 2. Ті самі дії, якщо вони вчинені особою, яка є

представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі».

У даній диспозиції як кваліфікуючу ознаку передбачили вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, ігноруючи при цьому інші форми співучасті у злочині, а саме: група осіб, організована група та злочинна організація. Виходячи із зазначеного вище можна зробити висновок, що у випадку вчинення злочину в інших формах співучасті, відмінних від вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, співучасники будуть нести відповідальність за ч. 1 ст. 110 ККУ, хоч і з обтяжуючими обставинами. Тому необхідно переробити диспозицію ч. 2 ст. 110 ККУ для усунення зазначеного недоліку шляхом включення усіх форм співучасті, передбачених ст. 28 ККУ, у диспозицію, але для уникнення переліку усіх форм співучасті, на нашу думку, необхідно об'єднати їх у наступну кваліфікуючу ознаку – вчинення злочину у формах співучасті, передбачених ст. 28 ККУ.

На думку І.О. Томчук, аналізуючи диспозицію статті 110 КК України, варто зауважити, що законодавець не вважає суспільно небезпечною бездіяльність, яка може призвести до зміни меж території державного кордону України. З огляду на реальну політичну ситуацію в Україні та події останніх років, є необхідність у встановленні кримінальної відповідальності за діяння, тобто, дію та бездіяльність, які спрямовані або можуть мати наслідком зміни меж території або державного кордону України. При цьому кримінально каранною вона буде лише за умови, якщо була вчинена представником вищих органів державної влади, та мала або могла бути наслідком незаконну зміну меж території або державного кордону. Враховуючи досвід зарубіжних країн, зокрема Федеративної Республіки Німеччина, Королівства Нідерланди, де за аналогічні злочини передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, та ряду інших держав (Литви, Грузії), які передбачають більш суворе покарання за такі дії, порівняно з КК України, про що було вже зазначено [14, с.193].

Порівнюючи відповідальність за злочини, направлені на зміну території держави за КК України та інших країн, можна зробити висновок, що

небезпечність даного злочину оцінюється приблизно однаково. Санкції ст. 110 ККУ містять недостатню міру покарання, адже ступінь тяжкості такого небезпечного діяння загрожує загальному існуванню нашої Батьківщини і повинні відображати адекватну реакцію держави на дані дії. Ще одним недоліком санкцій даної статті, на нашу думку, є невизначена позиція держави з питання застосування до правопорушника додаткового покарання. В усіх трьох частинах ст.110 ККУ в якості додаткового покарання вказано конфіскацію майна, але не вказано, яка саме частина майна підлягає конфіскації і зазначено, що така конфіскація може й не застосовуватися, хоча, особи, які мають намір вчинити або вчиняють злочини, передбачені вказаною статтею ККУ, повинні чітко усвідомлювати, які каральні заходи до них будуть застосовані з боку держави.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз норм статті 110 КК України, дає змогу дійти висновків, що територіальна цілісність України, яка виступає найважливішим об'єктом цілісності держави в цілому, означає такий стан, коли суша, води, надра та повітряний простір, просторові межі яких визначені державним кордоном України та визнані міжнародним співтовариством, виступають як єдина і неподільна територія, на якій незалежно від її внутрішнього устрою Український народ реалізує свої суверенні права на територію.

Отримані результати дослідження свідчать про те що, посягання на територіальну цілісність та недоторканність України можуть завдати значної шкоди конституційному ладу та іншим складовим національної безпеки, віддалятимуть нашу державу від досягнення сучасних ідеалів демократичної, унітарної та суверенної держави й суспільства, а тому посягання на ці блага є найбільш небезпечними як для самої держави, так і для суспільства й кожного його члена.

Порушення територіальної цілісності України відбувається шляхом реального (безпосереднього) зменшення просторових параметрів територіального верховенства в існуючих межах території України (дії, які реально призводять до зміни меж території) або шляхом створення реальної загрози їх зменшення (публічні заклики, розповсюдження матеріалів із закликами, а також інші дії, які реально не призводять до зміни меж території).

Таким чином, реалізуючи право Українського народу на існування держави та заборону посягання на її територіальну цілісність та недоторканість, враховуючи конфронтацію відносин держави України та її сусідів, складну ситуацію на Сході України, дає змогу зробити нам висновок про потребу удосконалення законодавства в сфері кримінальної відповідальності за злочини проти територіальної цілісності та недоторканості, що є важливою складовою подальшого розвитку сучасного суспільства та його безпеки.

Поняття територіальної цілісності можна розглядати у вузькому й широкому сенсі. У вузькому сенсі територіальна цілісність це характеристика

території України щодо відповідності просторових параметрів (єдність, неподільність, автономність) у межах визначених кордонів (наприклад, принцип єдності та цілісності як конституційний принцип територіального устрою). Поняття недоторканності території є більш широким, ніж поняття цілісності території у вузькому сенсі. Поняття територіальної цілісності в широкому сенсі означає її недоторканність, неподільність, єдність як просторову, так і політичну в межах державних кордонів.

Вважаю, що забезпечення територіальної цілісності України є невід'ємною частиною правового механізму забезпечення конституційного ладу і суверенітету держави. Такий механізм складається із конституційно-правових гарантій єдності, цілісності та недоторканності території України, а також легітимного конституційно врегульованого порядку змін державного кордону. Посягання на територію України, її територіальну цілісність і недоторканість з 2014 р. засвідчили їх підвищену суспільну небезпеку та тяжкі наслідки. Це потребує ґрунтованого наукового осмислення і своєчасного вирішення, притягнення до відповідальності за посягання на територіальну цілісність України. Тому неперспективними видаються подальші дослідження національних та міжнародно-правових механізмів забезпечення територіальної цілісності України.

Територіальна цілісність держав також може бути поставлена під загрозу внаслідок зовнішнього втручання, що має на меті дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації в країні, прийняття керівництвом держави рішень, що суперечать національним інтересам, здобуття економічних конкурентних переваг чи геополітичної вигоди.

Тривалий збройний конфлікт на Донбасі, зосередження сил проголошених республік поблизу державного кордону передують стривоженості взяти до уваги загрозові сценарії розвитку конфліктної ситуації. Це передуює породженню ризиків масштабної ескалації конфлікту, аж до виникнення повномасштабного конфлікту між Російською Федерацією та

Україною, що є на сьогодні найбільшою загрозою територіальній цілісності та суверенітету нашої держави.

Ефективна протидія новим загрозам і викликам державному суверенітету й територіальній цілісності України є реформування сектору безпеки, що вбачає зміни та уточнення нормативно-правових актів, що регламентують відповідальність за вчинені діяння. Необхідність залучення інститутів громадського суспільства до обговорення питань міцності держави проти внутрішніх і зовнішніх загроз. Проблеми забезпечення територіальної цілісності держав набувають особливої гостроти. Системна протидія загрозам територіальній цілісності України з боку політичного та військового керівництва держави повинна полягати значною мірою у створенні нової нормативної бази для діяльності уповноважених структур, а також необхідних правових та організаційних передумов для налагодження діяльності системи влади і захисту населення в особливих умовах.

Здійснивши ретельний аналіз вищезгаданого, пропоную викласти статтю 110 КК України у такій редакції:

«Стаття 110. Посягання на цілісність України»

1. Акт, вчинений з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до дев'яти років з конфіскацією майна.
2. Привселюдні зазиви до зміни меж території або державного кордону України, привселюдні заяви про належність території України або частини території України іноземній державі на порушення порядку, встановленого Конституцією України, публічне заперечення суверенітету України, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій, - караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з конфіскацією майна.
3. Ті самі дії, якщо вони вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з

розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які призвели до загибелі людей, втрати частки території України або інших тяжких наслідків, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України : монографія. Харків : Право, 2016. 288 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/229/1-20.pdf> (дата звернення: 16.09.2020).
2. Рубашенко М.А. Поняття і ознаки територіальної цілісності України, охоронюваної ст.110 КК України. *Право і суспільство*. 2014. №4. С.268–275. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_4_47 (дата звернення: 16.09.2020).
3. Рубашенко М.А. Суб'єктивна сторона посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. С. 189 –193. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream> (дата звернення: 16.09.2020).
4. Сташис В.В. Тацій В.Я. Кримінальне Право України. Загальна частина. Підручник. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Серія: «Право». 2010. Вип.14. С.35 – 115. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI-2010/UgolovPravoZag.pdf (дата звернення: 16.09.2020).
5. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. ООН. Дата підписання: 04.02.1965 р. Дата ратифікації Україною: 04.02.1995 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text. (дата звернення: 16.09.2020).
6. Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО. Дата підписання: 16.11.1995р. Дата ратифікації Україною: 16.11.1995р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text. (дата звернення: 16.09.2020).
7. Рубашенко М.А. Співвідношення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» у кримінальному праві України (ст.110 КК). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2014. Вип. 26. С. 223–226.

- URL : <https://www.academia.edu/20559353> (дата звернення: 16.09.2020).
8. Конституція України: Закон від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 16.08.2020).
 9. Проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки. *Електронне видання Національного Юридичного Університету імені Ярослава Мудрого*. Харків. 2018. С. 27 – 73. URL: http://nulau.edu.ua/materials/files/criminal_law_1/0133/01.pdf. (дата звернення: 16.08.2020).
 10. Чернюк Д.С. Кримінально-правове забезпечення територіальної цілісності і недоторканості України: порівняльний аналіз із зарубіжним законодавством. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 411-413. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_98.
 11. Кримінальний кодекс Російської Федерації від 13.06.1996. № 63. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (дата звернення: 16.09.2020)
 12. Кримінальний кодекс Республіки Польща від 06.06.1997 № 88. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 16.09.2020)
 13. Кримінальний кодекс Республіки Грузії від 22.07.1999. № 2287. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=229> . (дата звернення: 16.09.2020)
 14. Томчук І.О. Порівняльно-правова характеристика відповідальності за злочини проти національної безпеки за вітчизняним та зарубіжним кримінальним законодавством. *Питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права*. 2015. № 4. Ч. 2. С. 189–194. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_3/34.pdf (дата звернення: 16.09.2020).
 15. Рубашенко М.А. Видовий об'єкт посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип.2 Ч.4.

URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (дата звернення: 16.09.2020). Де є це в тексті курсової???

16.Павлюк О.М. Територіальна цілісність і недоторканість України як об'єкт кримінально-правової охорони. 2017.

URL:<http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4033/1> (дата звернення: 16.09.2020).

17.Топчій В.В. Проблеми кваліфікації злочинів проти територіальної цілісності та недоторканності: практичний аспект. *Приватне та публичне право*. 2017.

С. 71 – 75. URL : http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/3954/1/2777_IR.pdf (дата звернення: 16.09.2020).

18.Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Верховного суду України від 26.04.2002. № 5. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text> (дата звернення: 16.09.2020)